

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.fpvmv.umb.sk/politickevedy>

Autor(i) / Author(s): Mezeiová Gabriela
Článok / Article: Politika a médiá v Chorvátsku v rokoch 1990 – 2010 / Politics and Media in Croatia in 1990 – 2010
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

MEZEIOVÁ, G. 2011. Politika a médiá v Chorvátsku v rokoch 1990 – 2010. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 14, č. 1, 2011. ISSN 1338 – 5623, s. 95 – 109. Dostupné na internete: http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2011/MEZEIOVA.pdf.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

POLITIKA A MÉDIÁ V CHORVÁTSKU V ROKOCH 1990 - 2010

Gabriela Mezeiová*

RESUME

The article is focusing on the characteristics of the political regime and media system of Croatian republic during the reign of president Franjo Tudjman and his political party Croatian Democratic Community (Hrvatska demokratska zajednica – HDZ), and also on the characteristics of the time afterwards, from 2000 up to the present. The first half of the 20 years period (from 1990-2000) is considered to be the era of non-consolidated democracy with a semi-presidential system where we can just barely talk about independent media. From 2000 on, the second half of the analyzed period, the party and political arrangement in Croatia changed significantly, bringing also a weighty change to the media environment and a transition to democracy in general. Croatia turned into a classic parliamentary democracy. International relations also normalized after the election of new government in 2000. Nowadays, we can consider Croatian republic to be a standard democracy. One of its primary foreign policy goals is to enter the European Union.

Key words: Croatia, Franjo Tudjman, political system, media system, transition to democracy

Politická situácia v Chorvátsku za vlády Tudjmana

Pád komunizmu bol v Chorvátsku sprevádzaný nielen spoločensko-politickou liberalizáciou, ale tiež silnou vlnou nacionalizmu¹. Rozhodujúci vplyv

* Mgr. Gabriela Mezeiová pôsobí ako interná doktorandka na Katedre politológie Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, e-mail: gabriela.mezeiova@umb.sk.

¹ V 90. rokoch 20. storočia je možné rozlíšiť tri fázy nacionalizmu, s ohľadom na odlišujúce kritérium – identifikáciu subjektu, na ktorý boli nacionálne prejavy zacielené. V prvej fáze bol dôraz kladený na vonkajších nepriateľov – Srbov, ktorý mali brániť Chorvátom uskutočniť ich tisícročný sen o štátnej nezávislosti (na tomto základe sa HDZ podarilo vo voľbách 1990 zmobilizovať veľké množstvo voličov). V druhej fáze sa neznášanlivosť obrátila na národnostné menšiny, teda od Srbov žijúcich v zahraničí k Srbov žijúcim v Chorvátsku (štátom vlastnené chorvátske médiá napr. zakazovali filmy či seriály so srbskými hercami). A nakoniec v tretej fáze bola terčom vnútorná opozícia v samotnom národe, čiže opozičné politické strany, ktoré sa podľa vlády snažili rozvrátiť Chorvátsko (HDZ sa tak prezentovalo ako jediný garant chorvátskej nezávislosti). Nepriateľom sa stala aj medzinárodná komunita, ktorá podporovala opozíciu a nezávislé médiá pracujúce proti vláde. (Fisher, 2006; Týfa, 2008)

na novú chorvátsku politiku malo vytvorenie *Chorvátskeho demokratického spoločenstva* (Hrvatska demokratska zajednica – HDZ), na čelo ktorého sa postavil bývalý vysoký dôstojník Juhoslovanskej ľudovej armády **Franjo Tudjman**. HDZ ponúkalo populistické sľuby ekonomických a sociálnych reforiem a myšlienky nacionalizmu, ktoré neboli zamerané len proti juhoslovansky, ale aj proti srbsky. HDZ „...svoj program postavilo na populizme, sociálnej demagógii, primitívnom antikomunizme a nacionalizme...“ (Rychlík, Perencević, 2007, s. 361-362) Ústredným mottom ich politiky sa stalo propagandistické heslo „*Výstavba štátu*“. Vznikajúca chorvátska štátnosť bola napokon do značnej miery prezentovaná ako dielo HDZ.

Väčšina Chorvátov privítala pád komunizmu s radosťou a prevažná časť obyvateľstva nepochybne podporovala aj myšlienku samostatného štátu. Potvrdili to parlamentné voľby 1990 ukončené jednoznačným víťazstvom HDZ², ktoré úspešne využilo nespokojnosť Chorvátov s komunizmom, ako aj strach z objavujúceho sa srbského nacionalizmu a postavilo sa na čelo koalície. Ako uvádzajú Hloušek a Strmiska, HDZ bolo schopné profitovať prostredníctvom manipulácie so všetkými konfliktnými líniami a problémami v spoločnosti, ktoré boli veľmi dôležité z hľadiska politickej moci. Išlo o nasledovné konfliktné línie: starý režim verzus nový režim, spor o kontrolu nad transformačným procesom a povahou nového režimu (občianska demokracia a/ alebo etnokracia), a otázka ideologicko-politickej a etnicko-politickej plurality. (Hloušek, Strmiska, 1999) Chorvátska vláda následne po voľbách 1990 využívala vojnový stav ako výhodnú zámienku pre svoje tvrdé postupy proti potenciálnym politickým oponentom. V tomto období silnela aj vládna kontrola médií a takisto aj pozícia prezidenta **Tudjmana**, čo bol faktor sprevádzajúci chorvátsku politiku v rámci celej dekády. Aj napriek proklamácii o demokracii, HDZ bolo stranou ovládanou jediným človekom, a správalo sa v mnohých ohľadoch podobne ako elita predchádzajúceho režimu, až na skutočnosť, že marxistická rétorika bola nahradená rétorikou nacionalistickou. „*V skutočnosti mal Tudjmanov režim iba demokratickú fasádu³, za ktorou sa skrývala prakticky ničím neobmedzená vláda HDZ...*“ (Rychlík, Perencević, 2007, s. 385)

² HDZ získalo dve tretiny kresiel a tým aj mandát na „pretlačenie“ svojej legislatívnej a ústavnej agendy.

³ Politický škandál, ktorý poukázal na nedemokratický charakter režimu bolo napr. presadenie kandidáta HDZ do funkcie primátora Záhrebu v roku 1996, a to bez ohľadu na skutočnosť, že voľby do mestského zastupiteľstva vyhrala opozícia.

Najväčšiu šancu stať sa relevantným oponentom strany HDZ mala na začiatku 90. rokov strana postkomunistov, ktorá sa po niekoľkých premenovaniach zhodla na názve *Sociálno-demokratická strana Chorvátska* (Socijaldemokratska partija Hrvatske – SDP). Ich situácia však nebola jednoduchá, pretože postkomunistom chýbala schopnosť zrealizovať rapidnú a efektívnu „sociálnu demokratizáciu“ a mali istým spôsobom ambivalentné postoje k otázke vnútornej organizácie štátu, ako aj k srbskej populácii. Následný dramatický prepad voličského potenciálu diskvalifikoval SDP aj ako súpera o rolu hegemonického lídra opozície proti HDZ. Až od roku 1995 je možné hovoriť o istom posilňovaní pozície SDP. (Hloušek, Strmiska, 1999)

Voľby 1992 boli prvými voľbami po tom, čo Chorvátsko vyhlásilo nezávislosť a prijalo novú ústavu. HDZ pôsobilo v predvolebnej kampani veľmi sebaisto (aj napriek faktu, že časť Chorvátska bola okupovaná), keďže krajina získala nezávislosť a medzinárodné uznanie za vodcovstva prezidenta **Tudjmana**, čo len posilnilo jeho postavenie, ako aj postavenie strany HDZ. Sebadôvera strany bola vo voľbách 1992 potvrdená jej víťazstvom. Ale aj napriek tomu, že HDZ voľby vyhralo a získalo uspokojivú väčšinu, opozícii poskytovala útechu objavujúca sa *Chorvátska sociálno-liberálna strana* (Hrvatska socijalno-liberalna stranka – HSLS) ako relatívne silný opozičný subjekt.

Predčasné voľby do dolnej komory parlamentu vypísané v roku 1995⁴, účelovo po víťazstve vo vojne, opäť priniesli HDZ očakávaný úspech. Toto naplánovanie volieb bolo možné chápať ako určitý prejav neliberálnosti **Tudjmanovej** vlády a prejav nedostatočnosti demokracie. (Cohen, 1997, s. 106) K víťazstvu HDZ napomohla krátka predvolebná kampaň, počas ktorej chcel **Tudjman** pretaviť nadšenie Chorvátov z víťazstva nad Srbmi vo svoj prospech, a tak si zaistiť mocenskú pozíciu. Táto kampaň realizovaná prostredníctvom štátom kontrolovanej televízie ponechávala opozičným stranám značne obmedzený priestor, čím sa šance ich možného presadenia ešte znížili. Víťazstvo HDZ bolo posilnené aj účelovo prijatým novým volebným zákonom⁵, ktorý znamenal dodatočné zlepšenie pozície tejto strany. Práve

⁴ Voľby sa konali o rok skôr.

⁵ Nový volebný zákon zvýšil kvórum z 3 na 5 %, v prípade koalície dvoch strán na 8 % a v prípade trojkoalície, resp. viac-koalície na 11 %. Poslanecká snemovňa mala mať 127 poslancov, z ktorých 28 bolo volených väčšinovým systémom, 60 systémom pomerného zastúpenia (Chorvátsko bolo jedným volebným obvodom), a 12 poslancov volili občania žijúci v zahraničí na základe systému pomerného zastúpenia. Sedem mandátov bolo vyhradených pre národnostné menšiny, z toho 3 pre

vďaka týmto skutočnostiam označila americká nezisková organizácia *Freedom House* tieto voľby za také, kde možno hovoriť o manipulácii. (Karatnycky, Motyl, Piano, 2001)

V podstate dochádzalo vo voľbách 1995 k určitému ich ovplyvneniu v zmysle volebného inžinierstva s cieľom zlepšiť postavenie vládnucej strany. Ak by sme si teda položili otázku, či boli chorvátske voľby 1995 demokratické, narazíme na niekoľko problémov. Nazerať na ne ako na demokratické je sporné kvôli manipuláciám s hranicami volebných obvodov, nadrživaniu štátnych médií vládnucej strane a nepresnostiam na hlasovacích lístkoch. Kritici režimu uvádzali aj príklady ovplyvňovania voličov a manipulácie zo strany štátneho aparátu a tajných služieb. Napriek tomu prebehli tieto voľby v Chorvátsku podľa určitých štandardov pluralitného usporiadania, za účasti niekoľkých desiatok politických strán, ktoré však boli viac či menej znevýhodnené. (Týfa, 2008)

Vláda zostavená po týchto voľbách sa mala sústrediť na riešenie najmä ekonomických otázok, avšak nebola v tejto sfére veľmi úspešná. V krajine panovala všeobecná nespokojnosť s priebehom privatizácie, z ktorej profitovala iba úzka skupina ľudí napojená na vládne štruktúry, chýbali zahraniční investori, v kruhoch ktorých panovala neochota riskovať v takomto nestabilnom ekonomickom prostredí, a krajina prišla aj o značnú časť príjmov z turistického ruchu kvôli nepokojnej situácii. Napokon „...v očiach verejnosti najväčším hriechom HDZ nebol jeho nacionalistický kurz, ale predovšetkým klientelizmus, všadeprítomná korupcia, inflácia a zlá hospodárska situácia⁶...“ (Rychlík, Perencević, 2007, s. 397) Napriek tejto všeobecnej nespokojnosti, v prezidentských voľbách 1997 **Tudjman** znovu obhájil svoju funkciu.

Úspešná kombinácia nacionalistickej, kresťanskej a populistickej politiky vytvárali v krajine silu, voči ktorej sa museli vymedziť všetky relevantné opozičné strany. Problémom chorvátskej opozície v období 90. rokov bola však jej nejednotnosť a z toho vyplývajúca slabosť a nekoordinovanosť. Postupne sa ale koncom 90. rokov začala dynamika **Tudjmanovho** režimu vyčerpávať,

Srbov a 4 pre ostatné národnosti. Evidentne tento zákon bol postavený tak, aby sa z politickej „hry“ vyradili koalície menších opozičných strán. Následne boli hlasy pre tieto strany rozptýlené pod minimálnou hranicou, čím najsilnejšia strana len získala dodatočné kreslá v parlamente. Okrem toho spočívalo zvýhodnenie HDZ v tom, že občania žijúci v cudzine boli predovšetkým bosniacki a hercegovinskí Chorváti, u ktorých bolo jasné, že budú voliť stranu HDZ.

⁶ V druhej polovici 90. rokov sa prevalilo niekoľko finančných afér poukazujúcich na rozkrádanie štátneho majetku zo strany vládneho HDZ. Do jedného takéhoto škandálu okolo Dubrovníckej banky a tajných devízových účtov bola zapojená aj **Tudjmanova** manželka (Rychlík, Perencević, 2007).

dochádzalo k všeobecnej únave z dlhej vlády tejto formácie a situácii nepomohla ani vnútorná nestabilita HDZ. Môžeme povedať, že mobilizačný a legitimitačný potenciál HDZ sa postupne od roku 1995 vyčerpával. Ľudová podpora⁷ prechádzala na stranu opozičných formácií, ktoré si boli vedomé, že eliminovať HDZ je nemožné bez kooperácie opozičných strán. Tie sa nakoniec pred parlamentnými voľbami 2000⁸ dokázali úspešne zoskupiť do predvolebnej koalície šiestich strán,⁹ prevažne stredo-ľavej profilácie. Ich konečné víťazstvo ovplyvnila aj choroba a následná smrť prezidenta **Tudjana**, pretože po tejto udalosti stratilo HDZ svoju integrujúcu osobnosť a situácia viedla k prepadu voličskej podpory a k vnútornému rozštiepeniu strany. Víťazstvu opozičnej šestky dopomohla nedobre pripravená, útočná kampaň HDZ, s absenciou pozitívneho prezentovania svojho politického programu, ako aj ich vlastná neútočná forma kampane. Vyhýbali sa útokom na vládnu stranu a snažili sa prilákať voličov predovšetkým vecnou rétorikou, ktorá bola zameraná na aktuálne ekonomické a zahranično-politické problémy krajiny.

Nový premiér **Ivica Račan** zo strany SDP predniesol po voľbách svoj štvorročný plán obnovy. V rámci neho predstavil rozsiahle sociálne reformy, ktoré plánoval zaviesť, ako aj zlepšenie stavu verejných financií, transparentnú privatizáciu, posilnenie právneho štátu a tiež prísnu kontrolu tajných služieb. S nástupom novej vlády sa teda v krajine skutočne zlepšili podmienky pre nezávislú činnosť politických strán, médií a neziskových organizácií. Normalizovali sa tiež vzťahy Chorvátskej republiky s medzinárodným prostredím. Chorvátska politická scéna nebola od roku 2000 len účastníkom premeny politickej kultúry, ale tiež priestorom, kde sa uskutočnil celý rad inštitucionálnych zmien, ktoré odstraňovali problematické dedičstvo **Tudjanovej** éry: novelou ústavy z 28. marca 2001 bola napr. zrušená druhá komora parlamentu, novelou ústavy z decembra 2001 bola podstatne obmedzená právomoc prezidenta republiky¹⁰, atď. Víťazstvo opozície vo voľbách 2000 tak znamenalo postupný návrat ku klasickej parlamentnej forme

⁷ V deň volieb „predložili“ obyvatelia, svojou vysokou volebnou účasťou (najväčšou od roku 1990), žiadosť o zmenu dovedejšej vlády.

⁸ Prvé voľby, ktoré sa konali po reálnom uplynutí funkčného obdobia predchádzajúcej vlády.

⁹ Tzv. „opozičná šestka“ bola tvorená koalíciou dvoch strán: 1. SDP (*Socijaldemokratska partija Hrvatske*), 2. HSLs (*Hrvatska socijalno-liberalna stranka*); a koalíciou ďalších štyroch strán: 3. HNS (*Hrvatska narodna stranka*), 4. IDS (*Istarski demokratski sabor*), 5. LS (*Liberalna stranka*) a 6. HSS (*Hrvatska seljačka stranka*).

¹⁰ Systém typu semi-prezidentského sa pretransformoval na parlamentnú demokraciu.

demokracie.

Prezidentské voľby v tom istom roku priniesli víťazstvo **Stjepanovi Mesićovi**¹¹, ktorý v rokoch 1992 - 1994 zastával funkciu predsedu parlamentu, kedy vystúpil z HDZ. Spolu s niekoľkými poslancami vytvoril **Mesić** politickú stranu *Chorvátskych nezávislých demokratov* (HND), ktorá neskôr, v roku 1997 splynula s *Chorvátskou ľudovou stranou* (HNS). **Mesić** vo všeobecnosti kritizoval nacionalistickú a autoritársku politiku jeho predchodcu, chýbajúce slobodné médiá a nastavenie nevhodného smerovania ekonomiky v krajine. Novozvolený prezident preferoval liberálnejší prístup napríklad k otvorenosti chorvátskej ekonomiky zahraničným investíciám. Na inaugurácii sľúbil, že bude „prezidentom všetkých Chorvátov a občanom-prezidentom“, čo malo symbolizovať nový kurz v chorvátskej politike a dištancovanie sa od dovtedajšieho smerovania politiky HDZ.

Posuny na stranícko-politickej mape Chorvátskej republiky, ku ktorým došlo v parlamentných a prezidentských voľbách 2000, boli väčšie ako sa vo všeobecnosti predpokladalo. Jasný víťazstvo opozície na jednej strane, a zrejmy prepád vládneho HDZ na strane druhej, boli predzvesťou zásadnej zmeny chorvátskej politiky. V istom slova zmysle sa chorvátsky stranický systém vrátil na začiatku nového milénia do fázy, v ktorej sa nachádzal na prelome 80. a 90. rokov. Dominancia HDZ, ktoré reprezentovalo v rokoch 1990 - 2000 jediný hlavný pól stranického systému Chorvátska ako ultradominantnej strany, totiž neumožnila v priebehu svojej vládnej dekády profiláciu dostatočne zrelých opozičných politických strán. (Hloušek, 2000)

To, čo synergetika¹² vypozerovala pri analýze vývoja fyzikálnych, chemických a biologických systémov, možno rozšíriť aj na oblasť vývoja ľudských sociálnych systémov¹³. V procese reprodukcie podstatných podmienok ľudských sociálnych systémov skutočne dochádza k „boju“ obidvoch činiteľov, deštruktívneho i štruktúrotrvorného: k deštrukcii podstatných podmienok sociálneho systému v ich starej forme¹⁴ a zároveň k ich produkcii v novej

¹¹ Na rozdiel od **Tudjmana** pôsobil **Mesić** uvoľnene a disponoval aj šarmom, ktorý mu priniesol status jedného z najpopulárnejších politikov v Chorvátsku.

¹² Synergetika je jedným z tých fyzikálno-matematických odborov, ktoré sa špecializujú na výskum vzniku kvalitatívnych zmien v systémoch vyznačujúcich sa nelineárnou dynamikou, resp. na analýzu spontánneho prechodu takých systémov do stavov s väčšou usporiadanosťou, čiže s nižšou entropiou, v procese intenzívneho prijímania energie (látky, informácie) z okolia.

¹³ V našom prípade na vývoj politického systému Chorvátska.

¹⁴ Zánik obmedzenej demokracie a semi-prezidentského systému za vlády **Tudjmana**.

forme¹⁵. V procese ich intenzívnej rozšírenej reprodukcie sa tieto podmienky obnovujú v kvantitatívne a koniec koncov aj kvalitatívne odlišnej podobe; systém sa dostáva do stavov „vzdialených od rovnováhy“¹⁶, stáva sa nestabilným a dochádza k premene daného sociálneho systému na iný sociálny systém.¹⁷ (Černík, Viceník, 2004)

Postavenie masmédií v chorvátskej spoločnosti za vlády Tudjmana

Od prevzatia moci v roku 1990, vláda na čele s prezidentom **Franjom Tudjmanom** zavádzala opatrenia na kontrolu štátom vlastnených médií. Tie potom pochopiteľne uprednostňovali vládnu stranu. Súčasne slúžili tieto štátom vlastnené médiá vládnej politickej strane HDZ ako nástroj na stupňovanie etnických rozporov a nenávisť medzi Chorvátmi a Srbmi. HDZ opakovane zasahovala aj do chodu nezávislých médií, najmä tlače. Nezávislé médiá boli často penalizované, alebo inak znevýhodňované, nútene sa podrobovali napr. procesom reštrukturalizácie či reprivatizácie, ako vláda nazývala pokusy obmedziť ich činnosť. Rovnako existovala obava zo strany žurnalistov, pôsobiacich v slobodných médiách, zo straty zamestnania, čo ich viedlo k istej forme autocenzúry. Vládne vplyvy priameho či nepriameho charakteru boli badateľné taktiež pri zásahoch do distribúcie a tlače nezávislých novín a časopisov. Tlačiarne a distribučné spoločnosti v štátnom vlastníctve odmietali tlačiť a distribuovať publikácie kritické k vláde či samotnému HDZ. (Human Rights Watch, 1995)

Hlavným zdrojom informácií v Chorvátsku bola v tejto dobe štátom ovládaná *Chorvátska televízna a rádiová spoločnosť* (HRT). Spoločnosť mala monopol na televízne a rádiové spravodajstvo vďaka exkluzívnemu právu na národnú vysielaciu frekvenciu. Riaditeľ HRT bol volený chorvátskym parlamentom. (Human Rights Watch, 1995) Televízna služba HRT vlastnila všetky tri hlavné televízne kanály a formovala jednu národnú sieť. Verejné prieskumy vykonané OBSE, publikované v roku 1998, hovorili, že 75 – 95 %

¹⁵ Nástup nových politických subjektov na čelo krajiny, premena politickej kultúry a zavedenie parlamentnej formy demokracie.

¹⁶ Vyčerpávanie dynamiky **Tudjmanovho** režimu, vnútorná nestabilita HDZ, vyčerpanie mobilizačného a legitimitačného potenciálu HDZ, strata integrujúcej osobnosti, nezhody vo vnútri strany.

¹⁷ Zásadná zmena chorvátskej politiky, nezávislá činnosť politických strán, médií a neziskových organizácií.

obyvateľov vnímalo ako hlavný zdroj informácií práve HRTV. (Karatnycky, Motyl, Piano, 2001)

Nezávislé vysielacie médiá fungovali v Chorvátsku najmä na regionálnej či miestnej úrovni, ktoré vo všeobecnosti neboli blokované vládou. V roku 1995 existovalo päť lokálnych televíznych staníc s rôznym stupňom nezávislosti – v Záhrebe, Splite, Rijeke, Osijeku, Čakovci a Opuzene. Napríklad OTV (Omladinska Televizija), ktorá vysielala väčšinou niekoľko hodín denne približne na jednej tretine územia, z veľkej časti na severe, dokázala fungovať viac-menej bez vplyvu vládnucej strany. Napokon domácnosti, ktoré disponovali satelitnými anténami, si mohli tiež naladiť zahraničné televízne médiá (CNN, SKY). Na území krajiny operovalo v analyzovanom období viac ako 50 lokálnych a nezávislých rádio staníc, ktorých príjem bol limitovaný na konkrétny región, resp. lokalitu (napr. Radio Makarska Rivijera, Radio Pag, a iné). (Human Rights Watch, 1995)

Chorvátska vláda mala v oblasti tlače a distribúcie novín monopolné postavenie. Dve najväčšie nakladateľstvá, *Vjesnik* a *Slobodna Dalmacija*, boli priamo či nepriamo kontrolované vládou. Distribúcia tlačových médií bola monopolom *Tisaku*, reťazca vo vlastníctve štátu, ktorý mal pod kontrolou približne dve tretiny trhu s novinami. Monopolné postavenie v oblasti distribúcie viedlo k ukončeniu existencie týždenníka *Danas*¹⁸, a *Tisak* tiež odmietol napr. distribúciu kontroverzného vydania magazínu *Arkzin*. (Human Rights Watch, 1995) Dodajme, že Výskum slobody tlače, ktorý každý rok vydáva organizácia *Freedom House*, hodnotil Chorvátsko v rokoch 1994 - 1996 ako krajinu čiastočne slobodnú, resp. v rokoch 1997 - 1999 ako krajinu neslobodnú. (Karatnycky, Motyl, Piano, 2001)

Po televízii (a tlači) sa HDZ zmocnilo aj väčšiny rozhlasových staníc. Výnimku tvorilo *Radio 101*, ale aj túto stanicu, podávajúcu objektívne informácie, sa vláda prostredníctvom príslušného ministerstva rozhodla koncom roku 1996 zlikvidovať odobratím licencie. To vyvolalo veľké protesty, ktoré skutočne zapôsobili a vláda od odobratia licencie upustila. (Rychlík, Perencević, 2007)

Analýza situácie chorvátskych médií prispieva k pochopeniu miery limitácie verejného pluralizmu v chorvátskej politike v období prezidentovania **Tudjama**. Novinári boli v tomto období prenasledovaní a zavražďovaní, ak sa obsah ich

¹⁸ Aj v priebehu komunistického režimu, a aj za vlády **Tudjmana**, vydával týždenník *Danas* články disidentov a opozičných skupín kritizujúcich vládu.

článkov priečil vládnym predstavám. Ich kritické vyjadrovanie sa na adresu členov chorvátskej vlády bolo predmetom vyšetrovaní a títo žurnalisti boli často obvinení zo šírenia falošných informácií, resp. urážky na cti, čo v niektorých prípadoch končilo až odňatím slobody¹⁹. Vo väčšine prípadov²⁰ inicioval trestné stíhanie proti novinárom, resp. novinám štát, poprípade osoby napojené na vládnú stranu.

Charakter chorvátskeho politického systému v 90. rokoch môže byť hodnotený ako *nekonsolidovaná prezidentská demokracia*²¹. Tento model zahŕňal prvky autoritárstva so silnou úlohou štátu v systéme médií. Štátny monopol prevládal v rádiu a televízii, pričom televízia bola chápaná ako prvok národnej suverenity, ktorý mal byť využitý na zvýšenie národnej kohézie a propagovať kultúru národa. Vzťah médií a vlády sa sústreďoval na vzťah medzi prezidentom a televíziou, ktorá sa využívala na legitimáciu jeho vlády, na informovanie verejnosti o každom jeho pohybe a vo všeobecnosti na prezentovanie prezidenta v pozitívnom smere. (OSI, 2005)

Politická situácia v Chorvátsku po roku 2000

Pred koalíčnou vládou na čele s premiérom **Račanom** stála po parlamentných voľbách neľahká úloha, po prvé vyviesť Chorvátsko z medzinárodnej izolácie a po druhé z hospodárskej krízy. Kľúčovou otázkou v súvislosti s medzinárodnou izoláciou bol predovšetkým postoj vlády k haagskemu tribunálu a vojnovým zločinom spáchaným Chorvátmi. So silnou kritikou EÚ a USA sa chorvátska vláda stretla najmä po umožnení úteku generála **Anteho Gotovinu** z krajiny. Vládi sa nedarilo zlepšiť ani hospodársku situáciu. Bola príliš heterogénna, čo napokon viedlo k rozpusteniu chorvátskeho parlamentu – Saboru koncom roku 2003 a následným voľbám.

¹⁹ Ako príklad uvedieme prípad novinárky **Jasny Tkalec**, ktorú súd v Záhrebe poslal v roku 1991 na tri mesiace do väzenia za „šírenie nepravých informácií“ v článku denníka Nokat. Tu sa novinárka vyjadrila, že Srbi boli diskriminovaní a ich domovy vykradnuté a zničené v meste Zadar.

²⁰ Podľa Newyorskej komisie na ochranu novinárov bolo iba v roku 1998 vedených takmer 300 trestných stíhaní proti žurnalistom a viac ako 600 občianskych sporov proti novinám, z čoho tvorili viac ako dve tretiny práve nezávislé denníky/týždenníky Globus, Nacional, Feral Tribune a Novy List.

²¹ **J. Chalaby** predložil model nekonsolidovanej prezidentskej demokracie ako typ politického zriadenia, ktorý je aplikovateľný na tie postsocialistické režimy východnej Európy, v ktorých zohrával prezident veľmi dôležitú rolu. Aj keď je jeho analýza založená na vývoji v Rusku a Ukrajine, tento model sedí aj v prípade Chorvátska 90. rokov. (Chalaby in Television across Europe: regulation, policy and independence, 2005)

Politická atmosféra v Chorvátsku nebola pred parlamentnými voľbami 2003 taká kontroverzná a napätá ako tomu bolo pred predošlými parlamentnými voľbami. V prípade kandidujúcich politických strán bola zaznamenaná profesionalizácia politického správania a všetky väčšie politické strany boli dobre pripravené na blížiaci sa boj o hlasy voličov. Politické strany privítali, že po prvýkrát od vzniku samostatného Chorvátska nebol zmenený volebný zákon a zachovala sa tak kontinuita. Vo všeobecnosti sa zlepšilo aj mediálne prostredie, ktoré bolo poznamenané zvýšenou súťažou a konkurenciou. Verejná televízia, najdôležitejší zdroj informácií pre voliča²², urobila veľký progres vo forme niekoľkých krokov v snahe o vyrovnané spravodajstvo. Pozitívne sa hodnotilo aj nezasahovanie politických strán či vlády do chodu masmédií. (OSCE, 2003) Víťazom predčasných volieb 2003 sa napokon stalo HDZ, ktoré vytvorilo novú koalíčnú vládu. Táto nová vláda však neznamenal návrat k predošlej forme vládnutia, pretože nová HDZ už nebola tým, čím bývala v 90. rokoch.

Tak ako pre väčšinu niekdajších východoeurópskych krajín, sa aj pre Chorvátsko stala po jeho konsolidácii a stabilizácii veľmi dôležitou otázkou členstva v NATO a EÚ. Proces vstupu Chorvátska do Severoatlantickej aliancie sa javil zdĺhavý²³, ešte náročnejšie bolo však dosiahnuť štádium oficiálnych prístupových rokovaní s EÚ. „*Hodinou pravdy sa pre novú chorvátsku vládu stalo jednanie o vstup do EÚ, začaté ešte za Račanovej vlády.*“ (Rychlík, Perencević, 2007, s. 401) EÚ stanovila zahájenie prístupových rokovaní na začiatok roka 2005 pod podmienkou dostatočnej spolupráce Chorvátska s haagskym tribunálom. Táto podmienka bola pre Chorvátsko veľmi ťažko splniteľná, pretože išlo napr. o záväzok vydať generála **Anteho Gotovinu**, ktorý bol mnohými Chorvátmi stále považovaný za národného hrdinu. Vláda na čele s **Ivom Sanaderom** však opätovne tvrdila, že nemá informácie o jeho pobyte. EÚ bola skeptická a odložila prístupové rokovania, ktoré sa napokon spustili v októbri 2005 po tom, čo bol generál **Gotovina** zatknutý španielskou políciou²⁴.

Chorvátsko sa stalo štandardnou demokraciou. V júli 2005 misia OBSE v Chorvátsku dospela k záveru, že demokratické inštitúcie v krajine, ako aj občianska spoločnosť a posilnenie slobody médií dosiahli pokročilý stupeň

²² Televízia je v Chorvátsku najrozšírenejším médiom – 87 % populácie vo veku od 10 do 74 rokov sleduje televíziu každý deň.

²³ Napokon sa Chorvátsko stalo členom NATO v apríli 2009.

²⁴ Je pravdepodobné, že **Sanaderova** vláda tajne poskytla informácie vedúce k vypátraniu generála **Gotovinu**.

vývoja. V tejto súvislosti je vhodné odcitovať slová prezidenta **Mesića** prednesené po výhre prezidentských volieb v roku 2005, kedy sa uchádzal o svoj druhý mandát ako nezávislý kandidát a zvíťazil nad kandidátkou HDZ **Jadrankou Kosor**: „Chorvátsko musí byť modernou, európskou a demokratickou krajinou spokojných občanov. To bude možné vtedy, ak zmeníme mnoho vecí. My budeme tými, ktorí rozhodnú, či bude Chorvátsko kráčať vpred do 21. storočia alebo späť do minulosti. Ja navrhujem 21. storočie“.

Parlamentné voľby 2007 skončili opätovným víťazstvom HDZ a viedli k vytvoreniu druhého **Sanaderovho** kabinetu s podporou strany HSS (Hrvatska seljačka stranka) a HSLŠ (Hrvatska socijalno-liberalna stranka). Neskôr, v júli 2009 premiér **Ivo Sanader** rezignoval a na svoje miesto navrhol **Jadranku Kosor**, ktorá sa následne stala prvou premiérkou Chorvátskej republiky. Počas jej pôsobenia kulminoval spor o *Piranský záliv* medzi Chorvátskom a Slovinskom, ktorý do značnej miery predĺžil proces prístupových rokovaní medzi Chorvátskou republikou a Európskou úniou. Po podpísaní dohody medzi premiérmi dvoch krajín sa Chorvátsko po krátkej odbočke opäť vrátilo na cestu za naplnením jedného zo svojich principiálnych zahranično-politických cieľov, a to vstup krajiny do EÚ. Neskôr, vo februári 2010, **Stjepana Mesića** na poste prezidenta vystriedal kandidát SDP **Ivo Josipović**.

Masmédiá v Chorvátsku po roku 2000

Činnosť novozvolenej vlády v roku 2000 viedla k rozšíreniu nezávislosti vo sfére verejných aj súkromných médií. Parlament prijal legislatívu na oslobodenie chorvátskej HRT od politickej kontroly. Na základe prijatého zákona sa z HRT stala korporácia verejnej služby, ktorej riaditeľ a šéfredaktor boli volení v slobodnej súťaži. Parlament tiež schválil zmenu postavenia štátnej spravodajskej agentúry HINA na nezávislú verejnú inštitúciu. Ale aj napriek prijatým zákonom boli niektoré z televíznych staníc čiastočne vo vlastníctve štátu a vyvíjali sa na ne politické tlaky. Vláda si teda stále udržiavala monopol v tejto oblasti, ktorá slúžila za **Tudjmanovho** režimu ako nástroj nacionalistickej propagandy. O niečo väčšiu redakčnú slobodu užívali na začiatku milénia tlačenej médiá.

Pozitívom bolo prijatie niekoľkých zákonov týkajúcich sa mediálnej sféry²⁵ v roku 2003. Na druhej strane sa v praxi prejavovali negatíva spojené s ohrozovaním investigatívnych žurnalistov²⁶. Mnohí novinári v tomto čase potvrdili autocenzúru, ale aj odoprený prístup k informáciám, najmä na lokálnej úrovni. Čo sa týka zákona regulujúceho priehľadnosť vlastníctva médií, nebol pred rokom 2005 plne implementovaný. Tlačové médiá často podliehali v tomto období politickým a obchodným záujmom ich vlastníkov. Mnohí novinári potvrdili zníženie platu po tom, čo zverejnili články v nesúlade s politickými predstavami ich nadriadených. Citlivou témou boli vojnové zločiny. Novinári píšuci o tejto téme čelili tlakom a zastrašovaniu, v prípade, že ich spravodajstvo sponchybňovalo rolu Chorvátska v balkánskom konflikte²⁷ v období rokov 1991 až 1995.

Dotatok k trestnému zákonu prijatý v roku 2006 zrušil trest odňatia slobody za krivé svedectvo, či urážku na cti a ponechal pokutu ako jediný spôsob sankcionovania. Celkovo bola však legislatíva v tejto oblasti a v tomto období využívaná proti médiám už iba sporadicky. Žurnalisti boli ale stále vystavení fyzickému ohrozovaniu,²⁸ čo bolo jasným signálom toho, že investigatívne spravodajstvo o témach spojených s organizovaným zločinom sa stáva nebezpečným. Niekoľkí prominentní novinári vyjadrili v roku 2006 obavu aj o to, že inzerenti sa stávajú silným aktérom, ktorý dokáže kontrolovať obsah médií zastrašovaním presmerovania sponzorských prostriedkov.

Chorvátske médiá fungujú v súčasnosti v relatívne slobodnom prostredí. Ústava zakazuje cenzúru a zaručuje slobodu tlače. V roku 2008 boli chorvátske médiá americkou mimovládnu neziskovou organizáciou *Freedom House* ohodnotené ako „čistočne slobodné“. Chorvátska rádio-televízia HRT²⁹ je

²⁵ Išlo o nasledovné zákony: Mediálny zákon, Zákon o elektronických médiách, Zákon o chorvátskej HRT a Zákon o slobodnom prístupe k informáciám.

²⁶ Napríklad novinári pracujúci pre populárny týždenník *Globus* boli po uverejnení článkov týkajúcich sa aktivít niekoľkých mafiánskych skupín vydieraní.

²⁷ **Drago Hedl**, šéfredaktor satirického týždenníka *Feral Tribune*, bol vystavený hrozbe smrti kvôli uverejneniu článku o bývalom chorvátskom vojakovi, ktorý mal pripustiť mučenie a zabitie srbských civilistov počas vojny.

²⁸ Ako príklad uvádzame bombový útok na auto investigatívneho novinára **Iva Pukanića** v októbri 2008 v Záhrebe, kedy došlo k jeho smrti ako aj k smrti **Nika Franjića**, ktorý bol marketingovým riaditeľom **Pukanićom** vlastneného týždenníka *Nacional*. Týždenník regulárne prinášal spravodajstvo o organizovanom zločine a korupcii.

²⁹ Zákon o Chorvátskej rádio-televízii definuje HDZ ako vysielateľa verejnej služby a ako verejnú inštitúciu. HRT je zložené z Chorvátskej televízie (HTV) s dvomi stanicami a jednou digitálnou

štátom vlastnený verejný vysielateľ, ktorý je financovaný z inzercie³⁰ a koncesionárskych poplatkov. Verejná televízia dominuje spravodajskému trhu, je hlavným zdrojom správ a informácií, a zostáva naďalej náchylná na potenciálne politické zásahy. Národné komerčné stanice – RTL Televizija, TV NOVA – a mnoho súkromných miestnych televíznych staníc súperia o divákov. Chorvátsko zavrátilo proces prechodu na digitálne televízne vysielanie v januári 2011. Na území Chorvátska operuje cca. 150 rozhlasových staníc³¹. Vlastníctvo printových médií³² sa v rastúcej miere koncentruje v rukách väčších mediálnych skupín. Novinári sa podľa posledných správ riadia autocenzúrou aj v súčasnosti, najmä kvôli tomu, aby chránili ekonomické záujmy vlastníkov médií a inzerentov. Štát neobmedzuje zahraničné médiá alebo prístup obyvateľov k internetu³³.

V roku 2009 dodali chorvátske masmédiá menej investigatívneho spravodajstva, menej diverzifikovaných názorov a celkovo menej kvalitnú žurnalistiku ako by sa očakávalo od konsolidujúcej sa demokracie. Médiá, elektronické aj tlačené, prechádzajú na tzv. žltú žurnalistiku, ktorá je predovšetkým orientovaná na zábavu, a nie na informácie, kultúru a vzdelávanie. Dôvodom je korporativizmus, mediálne monopoly, ako aj rastúce prepájanie medzi politikmi, obchodnými a mediálnymi záujmami, čo viedlo k vytvoreniu mainstreamových médií,³⁴ ktoré dodávajú menej investigatívneho spravodajstva. Pre mnohých je tento súčasný stav prekvapujúci, pretože za vlády prezidenta **Tudjmana** bolo mediálne prostredie obmedzujúce, ale aj napriek tomu existovalo niekoľko otvorených, opozičných týždenníkov a niekoľko denníkov, ktoré si udržiavali relatívne vysokú profesionálnu úroveň a nezávislý status. Paradoxom je, že obdobie demokratizácie po roku 2000 sa stretáva s mediálnou sférou, kde je nezávislá a komplexná kritika vymenená na číry komercializmus. Výnimkou sa javí v niektorých prípadoch internet

televíznou stanicou, a z Chorvátskeho rádia (HR) s tromi rozhlasovými stanicami operujúcimi na národnej úrovni a ôsmimi regionálnymi stanicami.

³⁰ HRT sa podľa zákona povoľuje 9 minút inzercie za hodinu.

³¹ HR 1, HR 2, HR 3, Katolícki radio, Otvoreni radio, Narodni radio + lokálne rozhlasové stanice

³² Denníky: Večernji list, Jutarnji list, Slobodna Dalmacija, Novi list, Glas Istrie, Glas Slavonije, Vjesnik, 24 sata, Karlovački list, Zadarski list, Dnevnik, Sportske novosti; Týždenníky: Globus, Nacional, Feral, Gloria, ...

³³ Prístup k internetu malo v roku 2008 44 % populácie.

³⁴ Napr. obsahová analýza najväčších denníkov *Vecernji List* a *Jutarnji List* a regionálneho denníka *Slobodna Dalmacija* ukazuje veľmi malé rozdiely či ide o kvalitu spravodajstva alebo diverzitu názorov (Dorić, 2010).

s rastúcim počtom vysoko kvalitných spravodajských portálov. (Dorić, 2010)

Literatúra:

COHEN, L. J. 1997. Embattled democracy: postcommunist Croatia in transition. In *Politics, power, and the struggle for democracy in South-East Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. ISBN 0-521-59733-1, s. 69-121.

ČERNÍK, V., VICENÍK, J. 2004. Problém rekonštrukcie sociálnych a humanitných vied. Bratislava : IRIS, 2004. 232 s. ISBN 80-89018-84-X.

DORIĆ, P. Croatia. In *Nations in transit 2009* [online]. 2009 [cit. 2010-09-02].

Dostupné na internete: <<http://www.freedomhouse.org/uploads/nit/2009/Croatia-final.pdf>>.

DORIĆ, P. Croatia. In *Nations in transit 2010* [online]. 2010 [cit. 2010-09-02].

Dostupné na internete:

<<http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT2010Croatiafinalfinal.pdf>>.

FREEDOM HOUSE. 2009. *Map of Press Freedom*. [online]. Washington : Freedom House, 2009. [cit. 2010-08-30] Dostupné na internete:

<<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=251&year=2009>>.

HLOUŠEK, V., STRMISKA, M. 1999. The Predominant Party System in the Post-communist Croatia. In *Středoevropské politické studie* [online]. 1999, vol. 1, no. 1 [cit. 2010-08-05]. Dostupné na internete:

<<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=137>>. ISSN 1212-7817.

HLOUŠEK, V. 2000. Parlamentní volby v Chorvatsku 2000. In *Středoevropské politické studie* [online]. 2000, vol. 2, no. 1 [cit. 2010-08-05]. Dostupné na internete:

<<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=131>>. ISSN 1212-7817.

HUMAN RIGHTS WATCH. 1995. *Civil and political rights in Croatia*. [online].

New York : Human Rights Watch, 1995. 167 s. [cit. 2010-08-07] Dostupné na internete: <<http://www.hrw.org/en/reports/1995/10/01/civil-and-political-rights-croatia>>. ISBN 1-56432-148-7.

HUMAN RIGHTS WATCH. 2009. *World report 2009*. [online]. New York :

Human Rights Watch, 2009. 576 s. [cit. 2010-08-31] Dostupné na internete:

<http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2009_web_1.pdf>. ISBN 978-1-58322-858-6.

HUMAN RIGHTS WATCH. 2010. *World report 2010*. [online]. New York : Human Rights Watch, 2010. 624 s. [cit. 2010-08-31] Dostupné na internete: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2010_0.pdf>. ISBN 978-1-58322-897-5.

KARATNYCKY, A., MOTYL, A. J., PIANO, A. 2001. *Nations in Transit 1999-2000: Civil Society, Democracy and Markets in East Central Europe and Newly Independent States*. New Jersey : Transaction Publishers, 2001. 749 s. ISBN 978-0-76580-773-1.

OPEN SOCIETY INSTITUTE. 2005. *Television across Europe: regulation, policy and independence*. [online]. Budapest : Open Society Institute, 2005. 337 s. [cit. 2010-08-31]. Dostupné na internete:

<http://www.soros.org/initiatives/media/articles_publications/publications/eurotv_20051011/summary_20051011.pdf>. ISBN 1-891385-35-6.

ORGANIZATION FOR SECURITY AND COOPERATION IN EUROPE. 2003. *Republic of Croatia. Parliamentary elections 2003*. [online]. Warsaw : OSCE, 2003. 10 s. [cit. 2010-09-02]. Dostupné na internete:

<http://www.osce.org/documents/odihr/2003/10/690_en.pdf>

RYCHLÍK, J., PERENČEVIĆ, M. 2007. *Dějiny Chorvatska*. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2007. 576 s. ISBN 978-80-7106-885-3.

TÝFA, P. Politický režim Chorvatska za vlády prezidenta Franjo Tujmána a koncepty nedemokratických režimů. In *Středoevropské politické studie* [online]. 2008, vol. 10, no. 4 [cit. 2010-08-05]. Dostupné na internete:

<<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=36>>. ISSN 1212-7817.